

Karolina Dobrosz-Michiewicz*

O uleganiu pokusie

Zamiast wstępu

Fenomen ulegania pokusie doczekał się wielu opracowań na gruncie badań etnograficznych, socjologicznych czy też nauki o moralności. Inaczej rzecz ta wygląda w przypadku rozważań prowadzonych na gruncie psychologii społecznej. Dokonany przeze mnie przegląd literatury w tym zakresie wskazuje na istnienie dwóch dominujących perspektyw badawczych, przyjmowanych w badaniach nad sytuacją ulegania pokusie: perspektywy właściwej psychologii resocjalizacyjnej, ujmującej zjawisko w kategoriach zachowań społecznych¹, oraz perspektywy psychologii moralności². Wyniki

* Mgr, Uniwersytet Łódzki, Wydział Filologiczny, Katedra Dziennikarstwa i Komunikacji Społecznej, e-mail: karolina.dobrosz@uni.lodz.pl

- 1 Zob. m.in.: K. Pospiszył, *Psychologiczna analiza wadliwych postaw społecznych młodzieży*, PWN, Warszawa 1973; tenże, *Psychopatia. Istota, przyczyny i sposoby resocjalizacji antysocjalności*, PWN, Warszawa 1985; K. Pospiszył, E. Żabczyńska, *Psychologia dziecka niedostosowanego społecznie*, PWN, Warszawa 1980; *Problemy psychologiczno-psychiatryczne w procesie karnym*, red. J.M. Stanik, Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, Katowice 1985; *Psychologiczne i psychiatryczne opiniodawstwo sądowe w ramach nowych uregulowań prawnych*, red. J.M. Stanik, Z. Majchrzyk, Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, Katowice 2001; J.M. Stanik, *Warunki opiekuńczo-wychowawcze w rodzinie, radzenie sobie z wymaganiami szkolnymi a stopień ryzyka przestępczości nieletnich*, w: *Przestępczość nieletnich. Aspekty psychospołeczne i prawne*, red. J.M. Stanik, L. Woszczek, Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, Katowice 2005; J.M. Stanik, *Diagnozowanie niedostosowania społecznego i asocjalności*, w: *Resocjalizacja. Teoria i praktyka pedagogiczna*, red. J.M. Stanik, B. Urban, t. 1, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2007; J.M. Stanik, *Wybrane koncepcje i wyniki badań kryminologicznych a perspektywy resocjalizacji*, w: *Resocjalizacja. Teoria i praktyka pedagogiczna*, red. J.M. Stanik, B. Urban, Warszawa 2007; J. Kucharewicz, *Psychologiczna analiza procesów motywacyjnych przestępstw popełnianych przez nieletnich (na przykładzie przestępstw agresywnych i nieagresywnych)*, Katowice 2008, rozprawa doktorska przygotowana w Uniwersytecie Śląskim, Wydział Pedagogiki i Psychologii.
- 2 Zob. m.in.: M. Kosewski, *Ludzie w sytuacji pokusy i upokorzenia*, Wiedza Powszechna, Warszawa 1985; A. Woźnicka, Z. Zaleski, *Uleganie pokusie nielegalnego czynu z perspektywy psychologicznej*, „Prakseologia” 2003, nr 143, s. 331–349.

badan Anny Woźnickiej i Zbigniewa Zaleskiego³ pokazujące, iż ludzie w większości przypadków skłonni są np. ulegać pokusom łatwych korzyści, mimo deklarowanego uznania dla norm prawnych i etycznych zakazujących zawłaszczania cudzego mienia, stały się punktem wyjścia rozważań autorki niniejszego artykułu. Co jeszcze, jeśli nie legalizm prawny, może być buforem powstrzymującym człowieka w sytuacji pokusy? Jaką rolę w tym zakresie odgrywa nasza osobowość?

Sytuacja pokusy z perspektywy psychologicznej⁴

Niewiele jest definicji pokusy wypracowanych na gruncie teorii psychologicznych. Woźnicka i Zaleski definiują pokusę jako

sytuację, w której tanim kosztem możemy sobie przysporzyć jakieś dobro (przedmiot, autorstwo, ziemia, pieniądze), uważając, że nie zostanie to publicznie ujawnione czy to przez stróża prawa, czy przez kogokolwiek. Na to, jak się w niej dana osoba zachowa, ma wpływ wiele czynników będących ze sobą w dynamicznej interakcji⁵.

Marek Kosewski, definiując pokusę, odwołuje się do Lewinowskiej koncepcji konfliktu: „pokusa jest sytuacją konfliktu przeciwnych dążeń pociągających nas w przeciwne strony”⁶. Konflikt natomiast to zdaniem Kurta Lewina „stan psychologiczny powstały w stanie wewnętrznej walki motywów, podejmowania decyzji, gdzie trzeba dokonać wyboru co do sposobu i przedmiotu działania”⁷. W takiej sytuacji wybór jawi się człowiekowi jako trudność, która przejawia się z jednej strony w zachowaniu człowieka (niepewność, odwlekanie, rozdrażnienie, wątpliwości), z drugiej zaś w jego wewnętrznych przeżyciach (stany niepokoju, wahań). Przeżywając konflikt w sensie psychologicznym, człowiek doświadcza każdorazowo niepewności co do słuszności decyzji, którą za chwilę będzie musiał podjąć. Każdorazowo bowiem zdrowa psychicznie jednostka ma świadomość możliwości popełnienia błędu oraz wiążących się z takim rozstrzyg-

3 A. Woźnicka, Z. Zaleski, dz. cyt.

4 Interesująca, choć znacząco wykraczająca poza przedmiot badania w niniejszym artykule jest kwestia sposobu i przedmiotu przywłaszczania. Istnieją bowiem różne rodzaje, a w związku z tym stopnie społecznej i indywidualnej aprobaty lub dezaprobaty, tolerancji lub jej braku, obojętności lub potępienia dla czynu przywłaszczania. Weryfikacja bądź falsyfikacja hipotez także i w tym obszarze wydaje się być bardzo ciekawą inicjatywą, choć wymagająca odrębnego (i obszernego) postępowania badawczego.

5 A. Woźnicka, Z. Zaleski, dz. cyt., s. 334.

6 M. Kosewski, *Ludzie...*, s. 21.

7 K. Lewin, *Field Theory of Social Science: Selected Theoretical Papers*, ed. D. Cartwright, Harper & Brothers, New York 1951, cyt. za: C.S. Hall, G. Lindzey, *Teorie osobowości*, przeł. praca zbior., Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 1998, s. 393.

nięciem sprawy konsekwencji – niekiedy nieodwracalnych skutków podjętego działania. Konflikt zatem jest doświadczeniem, który z natury rzeczy wiąże się z przeżywaniem lęku.

Lewin wyróżnił trzy rodzaje konfliktów⁸. W pierwszym, *dążenie – dążenie*, współwystępują ze sobą dwa wartościowe przedmioty. Konflikt rozgrywa się na poziomie dokonania wyboru między dwoma atrakcyjnymi przedmiotami. Do rozwiązania dochodzi, jeśli po wyborze pojawia się zadowolenie z podjętej decyzji.

Drugi rodzaj to konflikt typu *unikanie – unikanie*, w którym każdy z możliwych do dokonania wyborów jawi się jednostce jako negatywny i przykry. Wewnętrzna walka motywów prowadzi do wyboru mniejszego zła.

Trzeci rodzaj konfliktu, najbardziej patogeny, to konflikt *dążenie – unikanie*. Mamy z nim do czynienia w sytuacji, w której człowiek może osiągnąć wartość pozytywną, ale tylko kosztem jednoczesnego zaakceptowania wartości dla siebie negatywnej. W miarę zbliżania się do celu rośnie zarówno siła dążenia, jak i siła unikania. Rezygnacja ze zdobycia pożądanej wartości pozytywnej wiąże się w percepcji jednostki ze wzrostem jej atrakcyjności. Niektóre aspekty sytuacji przemawiają za powstrzymaniem się od ulegnięcia pokusie (dążenie), a inne za ulegnięciem (unikanie). Nerozwiązany konflikt zawsze jest źródłem lęku i emocji negatywnych, niekiedy przeradza się w nerwicę.

Sytuacja pokusy jest w rozumieniu Kosewskiego przykładem konfliktu *dążenie – unikanie*⁹. Z jednej strony, człowiek dąży do osiągnięcia łatwej korzyści, z drugiej – osiągnięcie korzyści pociąga za sobą negatywne dla niego konsekwencje. Jednostka staje wówczas przed dylematem, w którym albo ulegnie pokusie wzbogacenia się, albo z respektu dla prawa, reguły moralnej czy lęku przed społecznym potępieniem zrezygnuje z osiągnięcia korzyści.

Sytuacja pokusy nierozzerwalnie wiąże się dla jednostki z koniecznością przekroczenia norm stworzonych przez społeczeństwo i kulturę w celu uporządkowania relacji międzyludzkich i ograniczania ludzkiej zachłanności. Na psychologiczne pole konfliktu (intrapSYchicznego) wkracza zatem kategoria przekroczenia norm społecznych, prawnych, kulturowych czy religijnych. Człowiek funkcjonujący w wielu obszarach i środowiskach, na którego działają liczne czynniki i siły, konfrontuje się ze zbiorem motywów i bodźców, wobec których musi podjąć określone zachowanie.

Możliwość usprawiedliwienia jako determinanta zachowania się człowieka w sytuacji pokusy znajduje wyjaśnienie również w teorii dysonansu poznawczego Leona Festingera. Dostarczając sobie usprawiedliwienia, człowiek w sytuacji pokusy ulega jej, zachowując jednocześnie pozytywny obraz siebie¹⁰. Posiadanie

⁸ Tamże, s. 401–403.

⁹ M. Kosewski, *Ludzie...*, s. 21.

¹⁰ M. Kosewski, *Agresywni przestępcy*, Wiedza Powszechna, Warszawa 1977, s. 71.

usprawiedliwienia dla swoich działań pozwala bowiem zredukować dysonans wywołany koniecznością dokonania wyboru pomiędzy zachowaniem się w sposób akceptowany społecznie a pozyskaniem upragnionej korzyści. Zdaniem Festingera, „dysonans poznawczy jest stanem napięcia, który występuje, wtedy gdy dana osoba posiada jednocześnie dwa elementy poznawcze (idee, postawy, przekonania, opinie), które są psychologicznie niezgodne ze sobą”¹¹. Aby pozbyć się napięcia odczuwanego jako nieprzyjemne, człowiek podejmuje działania zmierzające do jego zredukowania. W tym celu przeformułowuje jeden lub oba elementy poznawcze tak, aby pozostawały ze sobą w jak najmniejszym konflikcie. Niekiedy też dodaje nową perspektywę poznawczą, która zmienia perspektywę wcześniejszych elementów¹². Mechanizm redukcji dysonansu poznawczego tłumaczy zachowanie człowieka w sytuacjach, w których konieczne jest dokonanie wyboru w niezgodzie z wyznawanymi postawami, wartościami i przekonaniami.

Na podobnej zasadzie oparte jest działanie mechanizmu tzw. neutralizacji bądź racjonalizacji przestępczej¹³. Dopuszczenie się czynu zabronionego prawem również odbywa się na zasadzie redukcowania dysonansu i znajdowania dla niego „wiarygodnego usprawiedliwienia”. Wśród przestępców obserwuje się liczne mechanizmy polegające na racjonalizacji własnego, przestępczego działania, manipulowanie jego oceną, doszukiwaniu się różnego rodzaju uzasadnień dla swoich działań. Ludzie dostarczają sobie wspomnianych usprawiedliwień zarówno przed, jak i po popełnieniu zabronionego czynu¹⁴. Nierzadko ich działanie determinuje lęk.

Lęk jako determinanta zachowania się człowieka w sytuacji pokusy

Lęk to „stan emocjonalny o przykrym dla jednostki zabarwieniu, charakteryzujący się odczuwaniem nieuzasadnionych obaw czy uczucia zagrożenia, o różnym nasileniu i różnym czasie trwania”¹⁵. Lęk może pełnić funkcje mobilizujące lub sygnalizujące, a więc funkcje pozytywne, ale także destrukcyjne, kiedy jego przeżywanie przekracza możliwości adaptacyjne jednostki. Jak pokazują badania¹⁶, lęk bywa niejednokrotnie podłożem wielu zachowań aspołecznych człowieka. Zarówno trwała skłonność do reagowania podwyższonym poziomem niepokoju

11 E. Aronson, T.D. Wilson, R.M. Akert, *Psychologia społeczna – serce i umysł*, przeł. A. Bezwińska, E. Hornowska, Zys i S-ka, Poznań 2004, s. 397.

12 Tamże, s. 397.

13 M. Kosewski, *Agresywni przestępcy*.

14 Tamże, s. 78.

15 Charles D. Spielberger, cyt. za: T. Sosnowski, K. Wrześniewski, *Polska adaptacja inwentarza STAI do badania stanu i cechy lęku*, „Przegląd Psychologiczny” 1983, t. 26, nr 2, s. 353.

16 J. Kucharewicz, dz. cyt.

na różnego rodzaju sytuacje (lęk-cecha), jak i aktualny poziom doświadczanego przez człowieka lęku (lęk-stan) może być więc korelatem skłonności człowieka do ulegania/nieulegania pokusie przywłaszczenia cudzego mienia¹⁷.

Osobowość jednostki a uleganie pokusie

Analizy czynnikowe prowadzone przez dziesięciolecia, a także wyniki badań psychometrycznych oraz eksperymentów laboratoryjnych doprowadziły Hansa J. Eysencka do wniosku o istnieniu trójczynnikowej struktury temperamentu, na który składają się: PSYCHOTYCZNOŚĆ (P), EKSTRAWERSJA (E) i NEUROTYCZNOŚĆ (N)¹⁸.

Przeprowadzone niedawno badania Joanny Kucharewicz¹⁹ dotyczące uwarunkowań osobowościowych zachowań społecznych potwierdzają istnienie zależności pomiędzy wysokim nasileniem cechy psychotyczność a skłonnością do ujawniania zachowań społecznych oraz wysokim poziomem lęku jako stanu a skłonnością do unikania zachowań społecznych. Również sam Eysenck, w toku prowadzonych przez siebie wieloletnich badań, wskazywał na istnienie następujących zależności: introwertycy, czyli osoby, u których proces warunkowania przebiega łatwiej, będą mniej skłonni do przestępczości niż osoby ekstrawertyczne, ponieważ łatwiej jest u nich wytworzyć zapobiegającą podejmowaniu zachowań antyspołecznych warunkową reakcję lęku. Co więcej, ekstrawertycy, ze względu na większą trudność warunkowania, mniej skutecznie przyswajają zasady życia społecznego niż introwertycy. Osoby przejawiające zachowania społeczne cechować będzie wyższy poziom neurotyczności. Podobnie rzecz ma się w przypadku wymiaru psychotyczności – im wyższe nasilenie cechy, tym wyższa skłonność do zachowań społecznych²⁰.

W poszukiwaniu psychologicznych korelatów ulegania pokusie – założenia i przebieg badania nad sytuacją pokusy

Celem badań było uzyskanie odpowiedzi na następujące pytanie badawcze: *Czy cechy osobowości stanowią korelaty ulegania pokusie (na przykładzie pokusy przywłaszczenia mienia)?*

¹⁷ Zob. T. Sosnowski, *Lęk jako stan i jako cecha w ujęciu Charlesa D. Spielbergera*, „Przegląd Psychologiczny” 1997, t. 20, nr 2, s. 349–359.

¹⁸ Zob. P. Oleś, *Wprowadzenie do psychologii osobowości*, Wydawnictwo Naukowe „Scholar”, Warszawa 2003.

¹⁹ J. Kucharewicz, dz. cyt.

²⁰ P. Brzozowski, R. Drwał, *Kwestionariusz osobowości Eysencka. Polska adaptacja EPQ-R. Podręcznik*, Pracownia Testów Psychologicznych, Warszawa 1995; R. Drwał, *Adaptacja kwestionariuszy osobowości. Wybrane zagadnienia i techniki*, PWN, Warszawa 1995.

W oparciu o przedstawione powyżej rozważania teoretyczne sformułowano następujące hipotezy badawcze:

H1: Osoby ulegające pokusie przywłaszczenia cudzego mienia charakteryzuje niższy poziom lęku jako cechy niż osoby nieulegające pokusie.

H2: Osoby ulegające pokusie przywłaszczenia cudzego mienia charakteryzuje wyższy poziom ekstrawersji niż osoby nieulegające pokusie.

H3: Osoby ulegające pokusie przywłaszczenia cudzego mienia charakteryzuje wyższy poziom psychotyzmu niż osoby nieulegające pokusie.

H4: Osoby ulegające pokusie przywłaszczenia cudzego mienia charakteryzuje wyższy poziom neurotyczności niż osoby nieulegające pokusie.

H5: Osoby ulegające pokusie przywłaszczenia cudzego mienia charakteryzuje niższy poziom potrzeby aprobaty społecznej niż osoby nieulegające pokusie.

Celem weryfikacji hipotez przeprowadzono badania z zastosowaniem następujących narzędzi badawczych: Symulowane Sytuacje Pokusy (8 *quasi* eksperymentalnych scenariuszy pokusy konstrukcji własnej, za pomocą którego zoperacjonalizowana została zmienna uleganie pokusie przywłaszczenia cudzego mienia), Inwentarz Stanu i Cechy Lęku C.D. Spilbergera w adaptacji Kazimierza Wrześniewskiego i Tytusa Sosnowskiego, Kwestionariusz Osobowości Eysencka EPQ-R.

W badaniu wzięło udział łącznie 120 osób (78 kobiet oraz 42 mężczyzn) w wieku od 19 do 25 lat, studentów kierunków humanistycznych na Uniwersytecie Łódzkim. Grupa cechowała się zbliżonym statusem ekonomicznym. Wszyscy badani posiadali wykształcenie minimum średnie. Pochodzili z miast liczących nie mniej niż 400 tys. mieszkańców. Powyższe dane metrykalne potwierdzone zostały w wywiadach poprzedzających badanie.

Uzyskane wyniki

Analizy uzyskanych wyników wskazują na istnienie licznych zależności między analizowaną zmienną zależną (objaśnianą) uleganie pokusie przywłaszczenia cudzego mienia a poziomem psychotyzmu, neurotyzmu, ekstrawersji (według koncepcji Eysencka), lęku jako cechy i jako stanu (w rozumieniu Spielbergera) oraz potrzebą aprobaty społecznej.

W modelu analizy regresji dla całej grupy badanych uzyskano istotne statystycznie zależności dla poziomu psychotyzmu, potrzeby aprobaty społecznej i lęku jak stanu, które wyjaśniają 34% zmienności wartości ulegania pokusie. Najsilniejszy był związek wyższego poziomu psychotyzmu u badanych z częstszym uleganiem pokusie przywłaszczenia cudzego mienia. Natomiast osoby, które miały większą potrzebę aprobaty społecznej i wyższy poziom lęku jako stanu rzadziej deklarowały przywłaszczenie mienia. Prawidłowości te potwierdziła analiza korelacji poszczególnych zmiennych ze zmienną ulegania pokusie. Oprócz poziomu psychotyzmu, potrzeby aprobaty społecznej i lęku-stanu, istotna statystycznie

okazała się też zależność wyższego poziomu ekstrawersji z wyższym poziomem ulegania pokusie.

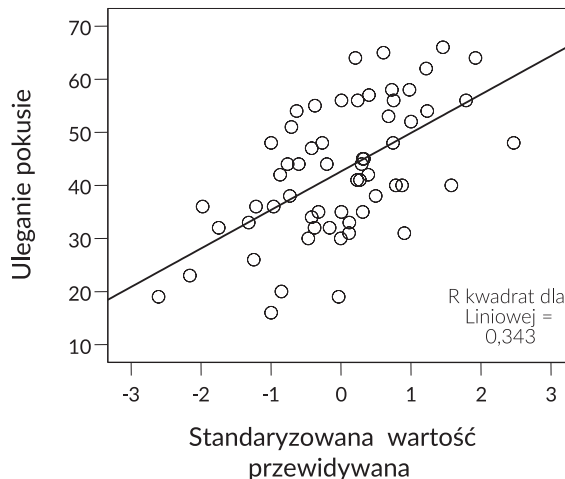
Wykorzystano metodę krokowej analizy regresji liniowej dla całej grupy badanych, w której jako zmienną objaśnianą (zależną) zastosowano wskaźnik ulegania pokusie, a jako zmienne objaśniające (niezależne) lęk jako cechę, lęk jako stan, neurotyzm, ekstrawersję, psychotyzm i potrzebę aprobaty społecznej. W ten sposób uzyskano model, w którym interakcje ze zmienną objaśnianą okazały się istotne statystycznie dla trzech zmiennych: psychotyzmu, lęku jako stanu i potrzeby aprobaty społecznej. Analiza wariancji ukazała odpowiednie dopasowanie tego modelu statystycznego do posiadanych danych (istotność poniżej $p < 0,001$), oznaczającą, że zależności między zmiennymi mają charakter liniowy.

Współczynnik determinancji R-kwadrat = 0,34 obrazuje, że przedstawiony układ zależności między zmiennymi wyjaśnia 34% całej zmienności uzyskanych wyników (por. Tabela 1 i Wykres 1).

Tabela 1. Istotne zależności zmiennej ulegania pokusie i zmiennych objaśniających

Zmienne objaśniające	Współczynnik Beta	R-kwadrat	Istotność
Psychotyzm	-,460	0,34	0,000
Lęk stan	0,225		0,004
Aprobata społeczna	0,186		0,024

Źródło: opracowanie własne.

Wykres 1. Graficzne przedstawienie współczynnika determinacji dla modelu analizy regresji dla zmiennej objaśnianej uleganie pokusie

Źródło: opracowanie własne.

Wraz z wyższym wynikiem ulegania pokusie maleje wynik w poziomie psychotyzmu, co oznacza, że niższa skłonność ulegania pokusie wiąże się z mniejszym poziomem psychotyzmu, natomiast osoby o wyższym psychotyzmie częściej ulegają pokusie. Zależność taka jest na poziomie dużej istotności statystycznej, tj. $p < 0,001$, natomiast jej siłę (współczynnik Beta = $-0,460$) można określić jako umiarkowaną. Poziom lęku jako stan oraz potrzeby aprobaty społecznej dodatkowo korelują z wyższym wynikiem wskaźnika sytuacji pokusy, co oznacza, iż większy poziom lęku jako stan i większy poziom potrzeby aprobaty społecznej współwystępują z niższym poziomem ulegania pokusie popełnienia nielegalnego czynu. Siła tych zależności jest niewielka (współczynnik Beta odpowiednio równy $0,225$ i $0,186$), natomiast obie są istotne statystycznie (kolejno na poziomie $p < 0,01$ i $p < 0,05$).

Porównanie średnich wyników zmiennych osobowościowych dla dwóch grup badanych ulegających i nieulegających pokusie potwierdziło zaobserwowane zależności dla zmiennych psychotyzmu i potrzeby aprobaty społecznej oraz wykazało istotną statystycznie różnicę w poziomie lęku jako cechy. Badani nieulegający pokusie mieli średnio wyższy poziom lęku jako względnie trwałe cechy osobowości (Tabela 2).

Tabela 2. Średnie wartości zmiennych niezależnych w grupach ulegających ($N = 58$) i nieulegających ($N = 62$) pokusie

Zmienna niezależna	Pokusa	Średnia	Odchylenie standardowe	Różnica średnich	T	Istotność
Lęk – stan	Nieulegający	5,61	1,894	0,509	1,344	0,509
	Ulegający	5,10	2,253			
Lęk – cecha	Nieulegający	5,52	2,014	0,758	2,078	0,040
	Ulegający	4,76	1,976			
Neurotyzm	Nieulegający	5,03	2,567	0,067	0,160	0,873
	Ulegający	4,97	1,937			
Ekstrawersja	Nieulegający	6,42	1,635	-0,132	-0,385	0,701
	Ulegający	6,55	2,112			
Psychotyzm	Nieulegający	4,19	1,854	-1,565	-3,989	0,000
	Ulegający	5,76	2,423			
Aprobata społeczna	Nieulegający	5,77	2,425	1,257	2,864	0,006
	Ulegający	4,52	2,379			

Źródło: opracowanie własne.

Zmienna psychotyzmu okazała się najbardziej istotna w opisywanych analizach ($t = -3,989$, $p < 0,001$). Osoby ulegające pokusie średnio miały istotnie wyższy poziom psychotyzmu w modelu Eysencka w porównaniu do osób nieulegających. Także różnica w poziomie potrzeby aprobaty społecznej okazała się istotna statystycznie

($t = 2,864$, $p < 0,01$), mianowicie osoby nieulegające pokusie miały średnio wyższy poziom tej potrzeby niż osoby ulegające, różnica ta wynosiła nieco ponad pół odchylenia standardowego. Najmniejszą różnicę uzyskał poziom lęku jako cechy ($t = 2,078$, $p < 0,05$). Osoby ulegające pokusie miały średnio istotnie statystycznie niższy poziom zmiennej lęku jako względnie trwałej cechy osobowości w porównaniu do osób nieulegających. Pozostałe zmienne nie uzyskały wyników istotnych statystycznie.

Analiza korelacji dla wszystkich badanych łącznie oraz oddzielnie dla kobiet i mężczyzn potwierdziły istnienie zależności dla zmiennych psychotyzmu i potrzeby aprobaty społecznej. Dodatkowo w analizach wszystkich badanych i w grupie kobiet uzyskano potwierdzenie istotności poziomu lęku jako stanu (Tabela 3).

Tabela 3. Korelacja zmiennych niezależnych ze zmienną ulegania pokusie

Zmienne niezależne	r Pearson	Istotność
Neurotyzm	0,097	0,291
Ekstrawersja	-0,243	0,008
Psychotyzm	-0,511	0,000
Aprobata społeczna	0,363	0,000
Lęk – stan	0,180	0,049
Lęk – cecha	0,156	0,088

Źródło: opracowanie własne.

Analiza ta wskazała na cztery korelacje istotne statystycznie. Oprócz istotnych zależności zmiennych wyodrębnionych na podstawie analizy regresji (psychotyzmu, aprobaty społecznej i lęku jako stanu) uzyskano też korelacje wskaźnika pokusy z poziomem ekstrawersji badanych. Najwyżej ze zmienną ulegania pokusie korelował poziom psychotyzmu. Wynik ten $r = -0,511$, $p < 0,001$ wskazuje na umiarkowaną siłę ujemnej zależności, tzn. wyższy poziom psychotyzmu oznacza niższy liczbowy wskaźnik ulegania pokusie, który z kolei oznacza większe uleganie pokusie (im niższy jest wynik we wskaźniku ulegania pokusie, tym większą oznacza skłonność do jej ulegania, natomiast im wynik wyższy, tym mniejsza skłonność do ulegania pokusie). Umiarkowana dodatnia korelacja ($r = 0,363$, $p < 0,001$) zachodzi także pomiędzy poziomem potrzeby aprobaty społecznej a wskaźnikiem ulegania pokusie. Wyższy poziom potrzeby aprobaty społecznej współwystępuje z mniejszą tendencją do ulegania pokusie (wyrażoną wyższym wynikiem liczbowym). Niską ujemną korelację uzyskano pomiędzy uleganiem pokusie a poziomem ekstrawersji $r = -0,243$, $p < 0,01$. Wskazuje ona, że wraz ze wzrostem poziomu ekstrawersji spada wskaźnik ulegania pokusie, tzn. osoby bardziej ekstrawertywne są bardziej skłonne

do ulegania pokusie. Najniższą korelację uzyskano pomiędzy zmienną pokusy a lękiem jako stanem, wartości $r = 0,18$, $p < 0,05$ świadczą o współwystępowaniu wyższego poziomu aktualnie przeżywanego lęku z mniejszą skłonnością do ulegania pokusie, choć siła tej zależności jest niewielka.

Dyskusja wyników

Analiza wyników badań pozwala twierdząco odpowiedzieć na pytanie o istnienie osobowościowych determinant ulegania pokusie przywłaszczenia cudzego mienia. Wyniki jednoznacznie potwierdzają hipotezę o występowaniu wyraźnej zależności pomiędzy poziomem psychotyzmu a uleganiem pokusie przywłaszczenia cudzego mienia. Osoby z wyższym poziomem tej cechy w znacznie większym stopniu deklarowały takie zachowania. Zależność ta pojawiała się na poziomie różnych analiz statystycznych, mając zazwyczaj umiarkowaną siłę, dotyczyła też zarówno kobiet, jak i mężczyzn, choć dla tych drugich było ona silniejsza. Rezultat ten jest zgodny zarówno z badaniami Kucharewicz nad zachowaniami aspołecznymi u młodzieży²¹, jak i teorią przestępczości Eysencka. Osoby o wysokim poziomie psychotyzmu cechuje słabszy poziom przystosowania społecznego, mniejsza wrażliwość emocjonalna i empatia. Zarówno poziom rozumienia i zasymilowania norm społeczno-prawnych są mniejsze, jak i motywacja do ich przestrzegania. Osoby takie są bardziej skłonne koncentrować się na swoich potrzebach i emocjach niż na zasadach uwzględniających dobro kogoś innego.

Kolejną hipotezę, którą udało się potwierdzić, jest niższy poziom potrzeby aprobaty społecznej u osób ulegających pokusie przywłaszczenia cudzego mienia. Osoby słabiej przystosowane społecznie i mniej empatyczne zazwyczaj mają też mniejszą potrzebę sprawiania na innych osobach dobrego wrażenia i przestrzegania norm. Natomiast osoba z wyższą potrzebą aprobaty społecznej w swoim funkcjonowaniu stara się przypodobać otoczeniu, nie przekraczać zakazów narzucanych przez innych i przez to nie narażać się na negatywną ocenę z ich strony.

Hipoteza o wyższym poziomie lęku jako cechy u osób nieulegających pokusie przywłaszczenia mienia potwierdziła się tylko częściowo. Zależność taka pojawiała się, gdy porównywano grupy osób o różnym poziomie nasilenia cechy ulegania pokusie. Natomiast zmienna ta nie osiągała istotnych statystycznie poziomów korelacji z innymi zmiennymi. Zasadne wydaje się twierdzenie, że osoba, która łatwiej i częściej przeżywa lęk będzie mniej skłonna znajdować się w sytuacjach, które ów lęk wzbudzają.

Co ciekawe, częściej w analizach statystycznych wynikiem istotnym okazywał się poziom lęku jako stanu. Zmienna ta jest bardziej związana z konkretną sytuacją i zachowaniem, pojawiającym się wtedy pobudzeniem i aktywacją układu ner-

²¹ J. Kucharewicz, dz. cyt.

wowego. Może zatem jest bardziej istotna w konkretnej sytuacji ryzyka, pewnego niebezpieczeństwa, pokusy przekroczenia norm i zakazów. Osoba, która łatwiej reaguje lękiem na konkretne okoliczności, jest bardziej zależna od chwili i impulsu będzie częściej unikała sytuacji ryzyka i zagrożenia, w przeżywaniu której rodzi się konflikt psychologiczny przeciwnych dążeń (Lewin). Ciągłe warty zbadania wydaje się obszar dokładnych zależności, jakie zachodzą między lękiem w różnych jego formach a zachowaniem osoby w tak specyficznej sytuacji, jaką jest uleganie pokusie przywłaszczenia cudzego mienia.

Nie potwierdziła się hipoteza o wyższym poziomie ekstrawersji w grupie osób ulegających pokusie przywłaszczenia cudzego mienia, podczas gdy Eysenck przypisuje istotną rolę czynnika ekstrawersji w wyjaśnianiu teorii i zachowań przestępczych. Twierdzi, że osoby ekstrawertywne trudniej poddają się procesowi warunkowania, a zatem mniej skutecznie przyswajają zasady życia społecznego²². Interesujące mogą być dalsze analizy ekstrawersji w różnego typu zachowaniach społecznych z perspektywy teorii Eysencka.

Nie potwierdziła się także hipoteza o wyższym poziomie neurotyzmu u osób ulegających pokusie przywłaszczenia cudzego mienia. Zdaniem Eysencka, wyższy poziom tej zmiennej cechuje osoby przejawiające zachowania społeczne będące wynikiem wpływu lęku na nawykowość zachowań²³. Weryfikacja również tego aspektu teorii Eysencka jest interesującą perspektywą badawczą.

Bibliografia

- Aronson E., Wilson T.D., Akert R.M., *Psychologia społeczna – serce i umysł*, przeł. A. Bezwińska, E. Hornowska, Zysk i S-ka, Poznań 2004.
- Brzozowski P., Drwal R., *Kwestionariusz osobowości Eysencka. Polska adaptacja EPQ-R. Podręcznik*, Pracownia Testów Psychologicznych, Warszawa 1995.
- Drwal R., *Adaptacja kwestionariuszy osobowości. Wybrane zagadnienia i techniki*, PWN, Warszawa 1995.
- Hall C.S., Lindzey G., *Teorie osobowości*, przeł. praca zbior., Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 1998.
- Kosewski M., *Agresywni przestępcy*, Wiedza Powszechna, Warszawa 1977.
- Kosewski M., *Ludzie w sytuacji pokusy i upokorzenia*, Wiedza Powszechna, Warszawa 1985.

²² Zob. J. Strelau, *Psychologia temperamentu*, wyd. 2, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2002, s. 64.

²³ Zob. tamże.

- Kucharewicz J., *Psychologiczna analiza procesów motywacyjnych przestępstw popełnianych przez nieletnich (na przykładzie przestępstw agresywnych i nieagresywnych)*, Katowice 2008, rozprawa doktorska przygotowana w Uniwersytecie Śląskim, Wydział Pedagogiki i Psychologii.
- Oleś P., *Wprowadzenie do psychologii osobowości*, Wydawnictwo Naukowe „Scholar”, Warszawa 2003.
- Pospiszyl K., *Psychologiczna analiza wadliwych postaw społecznych młodzieży*, PWN, Warszawa 1973.
- Pospiszyl K., *Psychopatia. Istota, przyczyny i sposoby resocjalizacji antysocjalności*, PWN, Warszawa 1985.
- Pospiszyl K., Żabczyńska E., *Psychologia dziecka niedostosowanego społecznie*, PWN, Warszawa 1980.
- Problemy psychologiczno-psychiatryczne w procesie karnym*, red. J.M. Stanik, Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, Katowice 1985.
- Psychologiczne i psychiatryczne opiniodawstwo sądowe w ramach nowych uregulowań prawnych*, red. J.M. Stanik, Z. Majchrzyk, Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, Katowice 2001.
- Sosnowski T., *Lęk jako stan i jako cecha w ujęciu Charlesa D. Spielbergera*, „Przegląd Psychologiczny” 1997, t. 20, nr 2, s. 349–359.
- Sosnowski T., Wrześniewski K., *Polska adaptacja inwentarza STAI do badania stanu i cechy lęku*, „Przegląd Psychologiczny” 1983, t. 26, nr 2, s. 393–412.
- Stanik J.M., *Diagnozowanie niedostosowania społecznego i asocjalności*, w: *Resocjalizacja. Teoria i praktyka pedagogiczna*, red. J.M. Stanik, B. Urban, t. 1, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2007, s. 168–203.
- Stanik J.M., *Warunki opiekuńczo-wychowawcze w rodzinie, radzenie sobie z wymaganiami szkolnymi a stopień ryzyka przestępczości nieletnich*, w: *Przestępczość nieletnich. Aspekty psychospołeczne i prawne*, red. J.M. Stanik, L. Woszczek, Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, Katowice 2005.
- Stanik J.M., *Wybrane koncepcje i wyniki badań kryminologicznych a perspektywy resocjalizacji*, w: *Resocjalizacja. Teoria i praktyka pedagogiczna*, red. J.M. Stanik, B. Urban, Warszawa 2007, s. 116–136.
- Strelau J., *Psychologia temperamentu*, wyd. 2, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2002.
- Woźnicka A., Zaleski Z., *Uleganie pokusie nielegalnego czynu z perspektywy psychologicznej*, „Prakseologia” 2003, nr 143, s. 331–349.

Karolina Dobrosz-Michiewicz

O uleganiu pokusie

Streszczenie

Fenomen ulegania pokusie doczekał się wielu opracowań na gruncie badań etnograficznych, socjologicznych czy też nauki o moralności. Inaczej rzecz ta wygląda w przypadku rozważań prowadzonych na gruncie psychologii społecznej. Dokonany przeze mnie przegląd literatury w tym zakresie wskazuje na istnienie dwóch dominujących perspektyw badawczych, przyjmowanych w badaniach nad sytuacją ulegania pokusie: perspektywy właściwej psychologii resocjalizacyjnej, ujmującej zjawisko w kategoriach zachowań, oraz perspektywy psychologii moralności. Wyniki badań pokazujące, iż ludzie w większości przypadków skłonni są np. ulegać pokusom łatwych korzyści, mimo deklarowanego uznania dla norm prawnych i etycznych zakazujących zawłaszczania cudzego mienia, stały się punktem wyjścia rozważań autorki niniejszego artykułu. Co jeszcze, jeśli nie legalizm prawny, może być buforem powstrzymującym człowieka w sytuacji pokusy? Jaką rolę w tym zakresie odgrywa nasza osobowość? Artykuł prezentuje wyniki badań nad zależnością pomiędzy zmiennymi osobowościowymi a uleganiem pokusie przez człowieka.

Słowa kluczowe: osobowość, pokusa, legalizm moralny i prawny, normy społeczne.

A Few Remarks on Succumbing to Temptation

Summary

The phenomenon of succumbing to temptation has received many studies in the field of ethnography, sociology or in general – the research on morality. However, its results are different in the case of musings based in social psychology. My review of literature in abovementioned, pointed me to the existence of two dominant research perspectives in the studies on the subject: the perspective of proper resocialization psychology (describing the phenomenon in terms of antisocial behavior) and psychology of morality. The results of studies show that in most cases, people tend to be tempted to take advantages in order to gain some advantages, despite the

declared recognition of legal and ethical norms prohibiting the appropriation of other people's property. This note becomes the starting point for the author of this article. What else, if not legal legalism, can be a buffer to deter a man from temptation? The paper presents the research on the relationship between personality and succumbing to temptation.

Keywords: personality, temptation, legalism, morality, social norms.

Karolina Dobrosz-Michiewicz – mgr; jest psychologiem, językoznawcą i kulturoznawcą, od 2012 roku asystentem w Zakładzie Teorii i Praktyki Komunikacji przy Katedrze Dziennikarstwa i Komunikacji Społecznej UŁ. Do obszaru jej zainteresowań badawczych należą kognitywistyka, głównie w obszarze badań nad językiem, literaturą i kulturą, oraz psychologia międzykulturowa, zwłaszcza w kontekście badania procesów motywacyjnych człowieka, w tym zależności, w jakich pozostają one w różnych kontekstach społecznych. Autorka 19 artykułów w czasopismach naukowych oraz publikacji monograficznej.